

ERIK HOBBSBAUM: ISTORIČAR U POTRAZI ZA BUDUĆNOŠĆU*

*„Istorija prestaje da bude od koristi baš
u trenutku kada nam je najpotrebnija“*

(Hobsbaum, 2003: 32)

Apstrakt: *U ovom radu interpretiran je istoriografski opus Erika Hobsbauma, jednog od najpoznatijih i najuticajnijih savremenih istoričara. Imajući u vidu obimnost i složenost tog opusa, autor je svoju analizu ograničio na dva teorijska problema – Hobsbaumovo shvatanje koncepta „socijalne istorije“ i na ispitivanje funkcije „istorijskog materijalizma“ u nastanku i realizaciji tog koncepta. Prema autorovom mišljenju, marksizam je Hobsbaumu poslužio kao plodno teorijsko stanovište u tematizaciji istorije „dugog XIX veka“, ali mu je onemogućio celovitije razumevanje „kratkog XX veka“ (Doba Ekstrema). Osnovni razlog za to leži u činjenici da „sovjetski eksperiment“ koji je suštinski odredio XX vek ne može biti objašnjen iz „istorijsko-materijalističke“ perspektive. Upravo u teorijskim deficitima marksističke teorijske paradigme, a ne u Hobsbaumovoj političkoj pristrasnosti, autor identifikuje osnovni uzrok slabosti njegovog tumačenja epohe komunizma. Stoga je u zaključnom delu rada formulisana teza o neophodnosti formulisanja novog teorijskog okvira i konceptualnog aparata koji bi nam omogućio ne samo bolje razumevanje prošlosti, već i sadašnjosti i budućnosti.*

Ključne reči: *Hobsbaum, socijalna istorija, marksizam, postmodernizam, komunizam, istorijsko saznanje.*

1.

Poseban status Erika Hobsbauma u savremenoj historiografiji najčešće se označava konvencionalnom sintagmom „najpoznatiji živi istoričar“. Njegovi brojni poštovaoci i još brojniji kritičari slažu se u oceni njegove izuzetnosti i važnosti, a njegove knjige dospevaju na

* Tekst je nastao u okviru projekta Instituta za evropske studije br. 149026 koji finansira Ministarstvo nauke Republike Srbije.

liste bestselera širom sveta. Zadivljujuće aktivan u poodmaklom životnom dobu (rođen je 1917. godine), Hobsbaum životom i delom prevazilazi uobičajenu predstavu o akademskom istoričaru čiji uticaj ostaje ograničen na uske profesionalne krugove. Uveren da „istoričari ne bi trebalo da pišu samo za druge istoričare“ (Hobsbaum, 2005: 257), on se u većini svojih radova obraća „svim onim čitaocima koji žele da razumeju svet koji ih okružuje i veruju da će im istorija otvoriti put ka tom cilju“ (Hobsbaum, 1987: 3). Pišući za „idealnog čitaoca“ koga opisuje kao obrazovanog građanina čija zainteresovanost za prošlost ne počiva samo na radoznalosti, već i na želji da se „razume kako i zašto je svet postao ovakav kakav je danas, te kuda on ide“ (Hobsbaum, 1962: xv)¹, Hobsbaum je mogao da računa na široku publiku. Jer, bez obzira na česte kritike vere u istoriju kao „učiteljicu života“, nada da će nam rekonstrukcija prošlosti omogućiti razumevanje savremenosti i olakšati predviđanje budućnosti duboko je utkana u ljudskoj svesti o istoriji. Odbacujući danas uticajnu (postmodernističku) „dekonstrukciju“ historiografskog narativa kojom se on svodi na puku „priču“ (*fiction*), Hobsbaum je u svojim knjigama uporno reaffirmisao uverenje o mogućnosti racionalnog, objektivnog saznanja prošlosti, te iz njega izvedenu tezu o „korisnosti istorije za život“. U protivnom, historiografska rekonstrukcija prošlosti bi, po njegovom uverenju, izgubila saznavni značaj i pretvorila bi se u imaginativnu delatnost koja programski odriče razlikovanje fakta i fikcije, te dovodi u pitanje presudnu ulogu evidencije u historiografskom istraživanju. Veran tradicionalnom „prosvetiteljskom projektu racionalnosti“, Hobsbaum upozorava da njegovo napuštanje vodi pretvaranju istorije u materijal za stvaranje i održavanje identitetskih i političkih mitova, a istoričare svodi na ulogu proizvođača maka za heroinske zavisnike². Stoga on svoju naučnu i publicističku delatnost shvata kao odbranu profesije i poziva istoričara: „Više nego ikad istoriju revidiraju ili iz-

¹ Ovu karakterizaciju „idealnog čitaoca“ prvi put formulisano 1962. godine Hobsbaum gotovo doslovno ponavlja u jednom intervjuu datom četrdeset godina kasnije: „Po meni, idealni čitalac bi bio obrazovan ali ne usko-specijalistički usmeren čitalac koji želi da sazna prošlost - onaj koji je radoznao u pogledu prošlosti i koji želi da razume kako i zašto je svet postao ono što je danas. Takode, kuda svet ide“ (Hunt, 2002).

² „Istorija je sirov materijal za nacionalističke, etničke i fundamentalističke ideologije, kao što su čaure maka sirov materijal za heroin“ („Nova pretnja istoriji“, 1993, *Appendiks* u: Hobsbaum, 1996: 212).

mišljaju ljudi koji ne žele stvarnu prošlost, već samo prošlost koja služi njihovoj svrsi. Danas je veliko doba istorijske mitologije. Odbrana istorije od strane profesionalaca je danas potrebija u politici nego ikada. *Potrebni smo*“ (Hobsbaum, 2005: 269). Ovo uverenje o mogućnosti racionalne istorijske interpretacije prošlosti praćeno je Hobsbaumovim melanholičnim uvidom o ograničenim dometima uticaja istorijskog saznanja: „Na nesreću, još jedna stvar koju je istorijsko iskustvo naučilo istoričare jeste da niko nikada nije učio iz tog iskustva. *Ipak, moramo nastaviti da pokušavamo*“ (Hobsbaum, 2003: 48).

Upravo popularnost Hobsbaumovog historiografskog opusa može poslužiti kao ilustracija potrebe ljudi za istorijskim saznanjem i tumačenjem moderne epohe grandioznih i dramatičnih socijalnih, ekonomskih, političkih i kulturnih promena koje su se odvijale tokom poslednja dva veka ljudske istorije. Brojna izdanja njegove trilogije posvećene analizi i interpretaciji „dugog XIX veka“ (1879–1914)³, kao i sintetičke panorame „kratkog XX veka“ (1914–1991) koja je praćena autobiografskim svedočanstvom o ličnom „životu u istoriji“⁴, opravdavaju Kotkinovu ocenu da je „u dobu akademske specijalizacije, Hobsbaum istoriju ponovo obdario širinom“ (Kotkin, 2003). Ako toj „širini“ dodamo pohvale Hobsbauma kao „majstora engleske proze“ (koje izriču i Hobsbaumovi kritičari, poput Tonija Džada)⁵, onda ocena o njemu kao „najpoznatijem istoričaru“ u velikoj meri biva opravdana. Istina, osim obima i kvaliteta njegovog opusa, na Hobsbaumovu slavu u velikoj meri utiče i činjenica da on sebe i danas smatra „marksističkim istoričarem“ koji uporno odbija da se odrekne „komunizma“ kao svog životnog političkog opredeljenja. Ova njegova teorijska i politička uverenja izazivaju brojne sporove u kojima njegovo delo često služi samo kao povod za ideološko pozicioniranje njegovih poštovalaca i kritičara. Sam Hobsbaum je sklon da, uprkos

³ *The Age of Revolution. Europe 1789–1848* (1962); *The Age of Capital, 1848–1875* (1975); *The Age of Empire, 1875–1914* (1987).

⁴ *The Age of Extremes: The Short Twentieth Century 1914–1991* (1994 – srpski prevod: Hobsbaum, 2002); *Interesting Times: A Twentieth-century Life* (2002; srpski prevod – Hobsbaum, 2005).

⁵ „Erik ne samo što zna više od drugih istoričara, on takode i piše bolje od njih... Njegov stil je čist i jasan. Poput E. P. Tomsona, Rejmonda Vilijamsa i Kristofora Hila, njegovih nekadašnjih prijatelja u Istoričarskoj grupi Britanske komunističke partije, Hobsbaum je majstor engleske proze. On piše razumljivu istoriju za obrazovane čitaoce“ (Judt, 2008: 116).

marksističkoj tezi o jedinstvu teorije i prakse, razdvoji svoja istorijsko-teorijska i privatno-politička uverenja, te da naglasi kako bi iznova napisao *iste* knjige, bez obzira na pristrasnosti, pogrešne procene i politička opredeljenja u ličnom životu⁶. „Istorija može da sudi mom političkom delovanju – u stvari, ona mu je već presudila – a čitaoci mogu da sude mojim knjigama“ (Hobsbaum, 2005: 10). Ovu strategiju on najčešće koristi u odbrani od novinskih kritika, dok u teorijskim radovima naglašava kompleksnost odnosa ličnih uverenja i naučnog rada: „Mi istoričari delujemo u sivoj zoni gde istraživanje onoga što *jeste* – čak i izbor onoga što *jeste* – stalno zavisi od toga ko smo mi i šta želimo da se dogodi – to u stvari predstavlja našu profesionalnu egzistenciju“ (Hobsbaum, 2003: 83). Tako on, analizirajući historiografiju Francuske revolucije, zaključuje da „svi mi neizbežno ispisujemo istoriju našeg sopstvenog vremena kada gledamo u prošlost i, u izvesnom stepenu, vodimo savremene bitke u kostimima prošlosti“ (Hobsbaum, 1990: xiv). Ipak, ako smo vođeni samo sopstvenim vrednostima i uverenjima, saznanje prošlosti i savremenosti nam izmiče – poziv istoričara podrazumeva kritičku distancu prema „pristrasnosti“ i napor autorefleksivnosti pomoću koga kontrolišemo uticaj subjektivnih faktora na naše poimanje prošlosti⁷. Koristeći primer odnosa istoričara nacionalizma i nacionalističkih uverenja, Hobsbaum tvrdi kako „nijedan ozbiljan istoričar nacija i nacionalizma ne može da bude posvećeni politički nacionalista... *sem ukoliko istoričar napusti svoja ubeđenja kada ulazi u biblioteku ili radnu sobu*“ (Hobsbaum, 1996: 19). U skladu sa tim stavom može biti tematizovano pitanje uticaja Hobsbaumovih političkih („neistorijskih“) ubeđenja na rezultate njegove istorije XX veka čije trajanje se poklapa sa nastankom i propašću sovjetskog komunizma. Rečju, da li je sam Hobsbaum kao istoričar na „ulazu u biblioteku“ ostavljao svoja komunistička uverenja, ili je i on, da iskoristim njegovu analogiju, nalik „ubeđenom cionisti“ koji se poduhvata pisanja „prave, ozbiljne istorije Jevreja“? Generalno, slično pitanje može biti postavljeno povodom

⁶ „Da, grešio sam u svom ličnom političkom životu, ali izazivam svakoga da pročita moje delo i pokaže kako su te greške uticale na njega. Napisao bih *iste* knjige, bez obzira na moja lična mišljenja i uverenja“ (*Birkbeck Magazine*, 2007).

⁷ „Ako profesori i naučnici veruju da njihovo političko opredeljenje od njih zahteva da svoju nauku subordinišu svom opredeljenju, što je savršeno legitimno pod izvesnim okolnostima, *oni to moraju priznati, makar sebi samima*“ (Hobsbaum, 2003: 146).

svakog pokušaja pisanja savremene istorije u kome element lične perspektive i pristrasnosti samog istoričara, bez obzira na poštovanje profesionalnih standarda i akademskih merila, ne može biti eliminisan⁸. Te činjenice bili su potpuno svesni Fransa Fire i Erik Hobsbaum kada su eksplicirali i reflektovali sopstvena politička opredeljenja i vrednosti kao važne elemente koje utiču na njihove interpretacije dvadesetovekovne istorije. Dok je za Firea komunizam „iluzija“ (u koju je verovao i koje se oslobodio), za Hobsbauma je on ostao doživotno opredeljenje. Ova biografska činjenica nije dovoljna za (dis)kvalifikaciju njegovog istoriografskog rada, kakvu nalazimo, na primer, u oceni prema kojoj je „Erik Hobsbaum mogao dati zapažen doprinos kao istoričar jer je, bez sumnje, ineligenan i marljiv. Nažalost, njegova životna posvećenost komunizmu uništila ga je kao mislioca i tumača događaja“ (David Pryce-Jones, 2003: 9)⁹. Naravno, Hobsbaumov „komunizam“ nije dovoljan osnov ni za izvođenje zaključka u suprotnom smeru, što često čine teoretičari sa „levice“ kada samo na osnovu simpatija prema Hobsbaumovim političkim stavovima, smatraju njegov istoriografski opus veoma vrednim.

Hobsbaumova privrženost marksističkoj teorijskoj tradiciji i njegova pripadnost Komunističkoj partiji izazivali su manje sporova tokom Hladnog rata, nego u godinama nakon sloma „realnog socijalizma“. Jasne linije (ideološko-političke) podele unutar naučne zajednice smanjivale su napetosti duž „linije razdvajanja“ koja je nestala urušavanjem marksističkog projekta – u diskurzivnoj formaciji postkomunizma liberalno-demokratski konsenzus postao je osetljiviji na nekomformističke pojedince koji, poput Hobsbauma, iskazuju upornu predanost „staroj veri“. Jer, „Erik Hobsbaum nije samo bio komunista – takvih je bilo mnogo, čak i u Britaniji. On je *ostao* komunista tokom šezdeset godina. Odustao je od članstva u majušnoj Britanskoj komunističkoj partiji tek kada je stvar do koje je držao

⁸ Pluralnost perspektiva u rekonstrukciji XX veka očita je u komparativnom čitanju nekoliko velikih istoriografskih sinteza – pored Hobsbaumove, u prvom redu one Fireove i Mazoverove (vid. Suny, 2002; Bartov, 2002; Knutsen, 2002).

⁹ Isti autor, urednik konzervativne *National Review*, Hobsbauma naziva „Staljinovim profesorom“, „autentičnim glasom staljinizma“, te zaključuje: „Možemo biti zahvalni što smo u bezbednosti liberalne demokratije bili pošteđeni otkrivanja tačke u kojoj se ovaj lažov pretvara u policajca“ (Pryce-Jones, 2001: 68). Umerenijim, akademskim jezikom formulisane su brojne druge ideološki motivisane kritike – vid. Hollander (2003); McInnes (2001); Pipes (2003); Kurth (1995).

definitivno pokopana od strane Istorije. Za razliku od gotovo svih drugih intelektualaca koji su bili omadžijani komunizmom, Hobsbaum ne pokazuje žaljenje. U stvari, mada priznaje potpuni poraz svega što je komunizam simbolizovao, on neustrašivo insistira na tome da je, u polovini njegove devete decenije, *'San o Oktobarskoj revoluciji je još uvek negde u meni'* (Judt, 2008: 119). Za razliku od većine svedoka kalendarski preuranjenog okončanja XX veka Hobsbaum nije u „demokratskim revolucijama“ video obećavajući „novi početak“. Usred demokratske euforije 1991. godine, on je upozoravao: „Problemi savremenog sveta neće zahtevati samo bolje društvo od onog koje je postojalo u prošlosti već, kako su to socijalisti uvek smatrali, *drugačiju vrstu društva*. Ne samo jedno društvo koje bi bilo u stanju da spase čovečanstvo od sistema proizvodnje koji se oteo njegovoj kontroli, već društvo u kome će ljudi moći da žive živote dostojne ljudskih bića – ne samo u komforu, već zajedno i u dostojanstvu. Zato je socijalizam još na dnevnom redu, stopedeset godina nakon Marksovog i Engelsovog *Manifesta*“ (Hobsbaum, 1991: 325). Tokom narednih godina, njegova nada u mogućnost stvaranja jednog drugačijeg društva i ljudskog sveta bivala je sve manja, a on je, priznajući nerealističnost svojih očekivanja, utehu tražio u saznanju da *„nema ničega što može izoštriti istoričarev duh kao što to može poraz“* (Hobsbaum, 2003: 256). Ako mu je „materijalističko shvatanje istorije“ otvorilo put razumevanju dinamike modernog industrijskog sveta¹⁰, sada mu je neuspeh komunizma mogao poslužiti kao polazište za iskorak iz uže struke (devetnaestovekovne istorije), u tumačenje XX veka.

Nije li okončanje jedne epohe srećna okolnost za istoričara jer, po staroj izreci, „Minervina sova poleće u sumrak“?¹¹ Potvrđan

¹⁰ Produžavajući da Marksu „odaje duboko, mada ne i nekritično poštovanje“, kao „učitelju prema kome neko ima dug koji se ne može vratiti“, Hobsbaum je 1997. godine pisao kako nastavlja da „Marksovo ‘materijalističko shvatanje istorije’ smatra(m) daleko najboljim vodičem za istoriju... *Ono je sigurno najbolji vodič za meni slične, čije su oblasti bile uspon modernog kapitalizma i transformacija sveta od kraja evropskog srednjeg veka*“ (Hobsbaum, 2003: 9).

¹¹ „Zajedno sa našim kratkim XX vekom takode je okončana i sovjetska istorija... Sada kada znamo stvarni rasplet drame, igra nagadanja je gotova, a ono što smo verovali da razumemo od njene priče na početku i u sredini – čini se daleko od istine. Konačno, sada stvarni proces ocene sovjetske avanture može da počne jer, prema Hegelovoj istoricističkoj mudrosti, *Minervina sova poleće u sumrak*“ (Malia, 1994: 4).

odgovor na ovo pitanje, prema Hobsbaumovom uverenju, ne iscrpljuje sve sazajne funkcije istorijskog znanja – naša rekonstrukcija prošlosti, osim sećanja i priče o onome što se dogodilo, uključuje i težnju ka otkrivanju shema i mehanizama promene, te napor razumevanja savremenosti i problema sa kojima ćemo morati da se suočavamo u budućnosti: „Istorijsko znanje i razumevanje su od suštinskog značaja za svakoga ko želi da svoje činove i planove zasnuje na nečemu boljem od vidovnjaštva, astrologije ili prosto golog voluntarizma“ (Hobsbaum, 2003: 43–44). Uprkos činjenici da se istoričar ne bavi predviđanjem budućnosti, on nam može biti od pomoći u izbegavanju zamke „prezentizma“ jer svojim znanjem omogućava sagledavanje savremenosti u širem kontekstu i dugoročnijoj perspektivi¹². U Hobsbaumovom slučaju, ovoj osobini profesije pridružuje se neposredno iskustvo čoveka koji se tokom života osvedočio u samo jednu trajnost – u „vrtoglavi tempo“ istorije kao procesa promene u ljudskom životu i društvu¹³. Istorija upravo živi od nastojanja konceptualizacije i interpretacije ove prolaznosti životnih i socijalnih formi, u stalnom naporu da se racionalizuju kolektivna sećanja i prošlost obdari smislom. Način na koji to čini Erik Hobsbaum je predmet ovog rada koji, naravno, nema za cilj interpretaciju njegovog celokupnog (ogromnog) opusa. Nasuprot ekstenzivnom prikazu njegovih radova, ovde će prevashodno biti reči o njegovom shvatanju istorije, te o uticaju vrednosnih (ideološko-političkih) uverenja istoričara na njegov rad.

¹² U predgovoru najnovije knjige, Hobsbaum ističe: „Ova zbirka eseja je pokušaj jednog istoričara da sagleda, analizira i razume svetsku situaciju na početku trećeg milenijuma, kao i neke od glavnih političkih problema s kojima se danas suočavamo... Kako istoričar može da doprinese ovom zadatku? Njegova glavna dužnost, osim da se seća onoga što su ostali zaboravili ili što žele da zaborave, jeste da se udalji, koliko je moguće, od savremene istorije i da je sagleda u širem kontekstu i u dugoročnijoj perspektivi“ (Hobsbaum, 2008: 7).

¹³ „Tokom života video sam kako nestaju stare kolonijalne evropske imperije. Šta je ostalo od Britanske imperije koja nikada nije obuhvatala šira područja globusa od onih u vreme kada sam bio beba? Video sam uspon i pad poslednje evropske sile sa ambicijama osvajanja sveta, Hitlerovog hiljadugodišnjeg Rajha. Komunizam, svetska revolucija započeta Oktobrom, za malo manje od trideset godina nakon što je Lenjin izašao iz voza na Finskoj stanici u gradu koji se danas zove St. Peterburg, zahvatio je trećinu svetske populacije. Gde je on sada? ... Neki ljudi predsednika Buša u Vašingtonu veruju da ništa ne stoji na putu stalnoj svetskoj hegemoniji ili nadmoći Sjedinjenih država. Ljudi mojih godina i iskustva zanaju da imperije nisu trajne... (UCLA, 2004).

Čitaoci Hobsbaumove autobiografije saznaju da je, kako to u životu obično biva, presudnu ulogu u njegovoj odluci da se posveti pozivu historičara imao „gospodar slučaj“. Naime, tokom gimnazij-skog školovanja u Berlinu i Londonu, nastava istorije nije privlačila mladog Hobsbauma koji je, pored političke strasti prema komunizmu, prevashodno bio zainteresovan za umetnost – literaturu, pre svega. Poreklom iz porodice u kojoj niko nije stekao univerzitetsko obrazovanje, Hobsbaum je nakon završetka srednje škole (iz koje nijedan đak nije dospao na Kembridž), uspeo da dobije stipendiju i upiše elitni *King's College*. Po sopstvenom priznanju, „odlučio je da studira istoriju delimično zato što na Kembridžu ništa drugo od društvenih nauka (osim ekonomije) nije postojalo“, a delimično zato što je „očekivao da će istorija koju će studirati biti drugačija od one na koju je nailazio tokom dotadašnjeg školovanja“ (Hobsbaum, 2002: 4). Osim na seminaru iz ekonomske istorije, ovo njegovo očekivanje nije bilo ispunjeno – predratnim „Oksbridžom“ dominirala je tradicionalna, devetnaestovekovna historiografija koja je u osnovi bila hronološki koncipirana naracija o pretežno političkim činjenicama iz prošlosti nacija-država¹⁴. Ako se i nije ograničavala na deskripciju politike, ratova i diplomatije, ova historiografija, zanatski usavršavana u duhu „pozitivizma“, nije težila razumevanju celine društva – njegove istorijske strukture i dinamike – niti postavljanju „velikih *zašto* pitanja“. Politički radikalizovani mladi historičari koji su, poput Hobsbauma, sa strašću tragali za mogućnostima *promene sveta*, suočili su se s zadatkom *razumevanja* istorijskog procesa njegovog nastanka¹⁵. Njihovi snovi o revolucionarnoj promeni društva zahtevali su znanje o njegovoj prošlosti koje postojeća historiografija nije davala jer, kako je to istakao jedan od Hobsbaumovih saboraca: „Za nas istorija nisu reči na papiru, ono što se dešavalo sa kraljevima, premjerima, pa čak ni sami događaji; istorija – to su znoj, krv, suze i pobeđe običnih, naših ljudi“

¹⁴ „Devetnaestom veku, tom dobu buržoaske civilizacije, treba pripisati nekoliko velikih intelektualnih dostignuća, ali istorija, kao akademska disciplina koja je odrasla u tom periodu, nije jedno od njih“ (Hobsbaum, 2003: 156).

¹⁵ U tom pogledu, na Hobsbauma (i na njegove kolege sa „istoričarske levice“ u posleratnoj Britaniji) može biti primenjena Kokina karakterizacija Džefa Illija (Eley): „On je postao istoričar ne samo da bi bolje razumeo svet, već takođe i da bi ga promenio i doprineo njegovom poboljšanju“ (Kocka, 2008: 421).

(John Saville, cit. prema: Renton, 2005: 560). Uvođenje tih „običnih ljudi“ u središte istorijskog istraživanja zahtevalo je „modernizaciju“ historiografije u pravcu koji je sintagmom „istorija odozdo“ (*History from Below*) programski formulisao Edvard Tompson (Edward Thompson), pisac poznate knjige o nastanku engleske radničke klase (*The Making of the English Working Class*, 1963). „Nova istorija“ nastala je upravo u krugu mladih istoričara, marksista sa „Oksbridža“ (Hobsbaum, Tompson, Hil, Dob, Hilton, Moris...), koji su, težeći sistematskom istraživanju istorije radništva (kao i oblicima njegovog dodatnog obrazovanja), u okviru Komunističke partije 1946. godine formirali „istoričarsku grupu“ (*Communist Party Historians Group*). Izvan partijskih krugova, presudnu ulogu u profesionalno-akademskoj afirmaciji ovih istoriografskih „inovatora“ imao je časopis *Past and Present* koji je osnovan 1952. godine u težnji da osim „komunista“ okupi i druge istoričare nezadovoljne tradicionalnom historiografijom¹⁶. U ovom poduhvatu istoričari su bili uspješni od svoje partije: „Komunistička partija nije, kako se nadala, promenila Britaniju, ali je njena istoričarska grupa... istakla opravdan zahtev da treba promeniti profesiju istoričara“ (Kotkin, 2003). U ostvarenju tog zahteva, britanski marksisti oslanjali su se na francuske kolege okupljene u školi „Anala“ (*Annales*) – ova „francuska veza“, koja se očitovala u referencama na radove M. Bloha (Bloch) i L. Fevra (Febvre), bila je uspostavljena na Kongresu istorijskih nauka u Parizu (1950) koji Hobsbaum smatra „rodnim mestom“ nove historiografije (Hobsbaum, 2002: 7). Tokom pedesetih i šezdesetih godina „modernisti“ su uspeli da, uprkos razlikama u teorijskim polazištima (Brodell-Maks-Weber), formiraju svojevrzni istoričarski „Narodni front“ protiv „tradicionalista“¹⁷. Taj nehomogeni „front“ našao je u konceptu *socijalne istorije*

¹⁶ „Od samog početka *Past and Present* nije planiran kao 'Marksistički istorijski pregled', već kao časopis u kome će marksistički i nemarksistički istoričari saradivati na osnovu zajedničke 'brige o stanju istorijskih istraživanja i savremenih diskusija' – sve dok imaju zajedničke sklonosti i interese, kao i zajedničke političke, ideološke ili akademske nesklonosti za izvesne pravce tada pomodne historiografije“ (Hill, Hilton and Hobsbaum, 1983: 4).

¹⁷ Prema pokretačima časopisa, *Past and Present* bio je (uspeli) pokušaj da se u akademskoj sferi afirmiše ona „politika širokog jedinstva koju smo naučili u danima predratnog anti-fašizma“ (Hill, Hilton and Hobsbaum, 1983: 5). Hladnoratovska atmosfera pedesetih godina bila je glavna prepreka ostvarenju ambicioznih planova stvaranju istoričarskog „narodnog fronta“ marksista i nemarksista, ne samo sa „zabudne“ strane: „Osim nekoliko izuzetaka, marksistički članci su dolazili iz zapadne

svoju zajedničku zastavu, a njegov uspeh u akademskom i javnom životu krajem šezdesetih naveo je 1970. godine Hobsbauma da raspravu o stanju u savremenoj historiografiji zaključi objavom pobeđe: „Dobar je trenutak da se bude socijalni istoričar. Čak i oni od nas koji se nikada nisu osmelili da sebe nazovu tim imenom, neće poželeti da ga se danas odreknu“ (Hobsbaum, 2003: 106).

Nastanak „nove“ ili „socijalne istorije“ u protivstavu prema akademskoj, „tradicionalističkoj“ historiografiji pedesetih i šezdesetih godina XX veka može biti tumačen kao nastavak spora započetog krajem XIX veka o prirodi i dometima istorijskog znanja: „To je bila borba između konvencionalne pretpostavke da je 'istorija politika u prošlosti', bilo unutar nacija-država, ili u njihovim međusobnim odnosima, i istorije struktura i promena društava i kultura; između istorije kao narativa i istorije kao analize i sinteze; između onih koji su mislili da je moguće generalizovati o ljudskim iskustvima u prošlosti i onih koji su mislili da to nije bitno“ (Hobsbaum, 2005: 269). Iako nije bila artikulisana u nekom kanonsko-programskom tekstu koji bi konsenzualno prihvatili teorijski raznorodni „socijalni istoričari“, nova paradigma sadržavala je izvesne karakteristike koje su vidljive u radovima Hobsbauma i drugih „novih istoričara“. U prvom redu, očito je bilo njihovo proširenje tematskog obima istraživanja koje se više nije ograničavalo na pitanja političke i ekonomske istorije, već je težilo obuhvatanju celine ljudske aktivnosti i iskustva. Za razliku od tradicionalnih, tematski specifikovanih istorijskih disciplina, socijalna istorija naglašavala je značaj šireg društvenog konteksta i nastojala da istraživane teme situira u društveni totalitet proučavanog vremenskog perioda. Po rečima jednog istoričara, ona nije bila „tunelska“, već „eksternalistička“ istorija – polazila je od pretpostavke o unutašnjoj povezanosti različitih sfera društvenog života i težila razumevanju njihove međuzavisnosti. Upravo stoga, društvene nauke postale su „novim istoričarima“ veoma važne – istorijska istraživanja morala su uzeti u obzir saznanja savremenih socioloških, ekonomskih, antropoloških i političkih teorija. Zadatak istoričara nadilazio je tradicionalno shvaćenu deskripciju i naraciju i bio je usmeren na analizu i traganje za objašnjenjem uzročno-posledičnih veza kompleksne društveno-istorijske

Evrope, mada smo želeli da, kako iz naučnih, tako i opštih razloga, srušimo gvozdenu zavesu između Istoka i Zapada“ (*Isto*: 11).

stvarnosti¹⁸. Paralelno sa tematskom raznovrsnošću „istorije odozdo“, socijalna istorija je bila fokusirana na istraživanje velikih društvenih promena (revolucija) koje su objašnjavane dubokim „strukturnim“ uzrocima, a ne slučajnim okolnostima i aktivnošću „velikih ljudi“ (vid. Obelkovich, 2000: 125–126). Po svojoj težnji da „razume transformaciju ljudskih društava“ ona je bila povratak na historiografiju Prosvetiteljstva, ali je usvajala zanatsko umeće rankeovske historiografije – „socijalni istoričari su pokušavali da odbace loše strane i grade na najboljim elementima obe ove tradicije“ (Lambert and Schofield, 2004: 56). Osnovna napetost u istraživačkom programu socijalne istorije počivala je na njenoj metodičkoj usmerenosti na detalj i svakodnevni život običnih ljudi („istorija odozdo“) koja je, istovremeno, kombinovana sa nizom teorijskih, apstraktno-opštih pretpostavki o „društvu“ kao celini, njegovoj strukturi i zakonima promene: „U osnovi, te pretpostavke bile su u sukobu sa metodama socijalne istorije jer jednostavno ne postoji način da se gomilanje informacija sakupljenih istraživanjem istorije 'odozdo' preobradi u istoriju društva kao celine“ (Cronin, 2003: 225).

Uočenu napetost između metode i teorijskih pretpostavki socijalne istorije u Hobsbaumovom slučaju „premostio“ je marksizam, tj. opšta teorija istorije i društva poznata pod imenom „istorijskog materijalizma“: „Marks ostaje bitna osnova svakog proučavanja istorije zato što je – za sada – jedini pokušao da pruži metodološki pristup istoriji kao celini, kao i da sagleda i objasni celokupni proces ljudske socijalne evolucije“ (Hobsbaum, 2003: 182). Usvajajući „dijalektički materijalizam“ Hobsbaum je stekao ono što Tomas Kun naziva „paradigmom“ – opšti filozofsko-teorijski *background* koji definiše istraživačke teme (*Fragestellung*), daje konceptualni aparat i metodologiju, te „socijalnu istoriju“ pretvara u „normalnu nauku“. Upravo takav status „marksizma“ isključivao je potrebu za dodatnim naporom filozofskog „utemeljenja“ sopstvene istoričarske prakse: „Mi (britanski istoričari-marksisti) nismo pristupali Marksu sa zanimanjem za filozofiju naših kontinentalnih savremenika, a kamoli sa njihovim poznavanjem filozofije¹⁹... Ono što je Peri Anderson

¹⁸ „Istorija se udaljila od deskripcije i naracije ka analizi i objašnjenju; od koncentrisanja na jedinstveno i individualno ka otkrivanju pravilnosti i generalizaciji. U nekom smislu, tradicionalni pristup je preokrenut naglavce“ (Hobsbaum, 2003: 77).

¹⁹ Hobsbaum otvoreno priznaje: „Moj marksizam je bio, a u nekoj meri i ostao, onaj koji sam stekao samo iz onih tekstova lako dostupnih izvan univerzitetskih

nazvao 'zapadnim marksizom', marksizmom Lukača, Frankfurtske škole i Korša, nikada nije prešlo Kanal sve do pedesetih godina... Ono što je marksizam činilo tako neodoljivim bila je njegova sveobuhvatnost: 'dijalektički materijalizam' je pružao ako ne 'teoriju svega', onda bar 'okvir za sve' povezujući neorgansku i organsku prirodu sa ljudskim poslovima, kolektivnim i individualnim, *obezbeđivao je vodič za prirodu svih interakcija u jednom svetu konstantne promene*" (Hobsbaum, 2005: 93)²⁰. Čak i u svojoj „vulgarnoj“ verziji – sa isticanjem ekonomskog determinizma, mehaničkom primenom sheme 'baza-nadgradnja', redukcijom istorije na klasne borbe, verom u 'gvozdene zakone' istorije i njeno okončanje u 'opšteljudskoj emancipaciji' – istorijski materijalizam je kritičarima tradicionalne historiografije poslužio kao pogodna „odskočna daska“ za artikulaciju programa nove, „socijalne istorije“. Ne osećajući potrebu za dodatnim formulisanjem interdisciplinarne metodologije i sofisticiranijeg konceptualnog aparata, Hobsbaum je u svojoj trotomnoj istoriji XIX veka praktično demonstrirao vrline svog shvatanja „zanata istoričara“. Činjenica da je upravo to bio „vek buržoaske civilizacije“ – doba ekonomskog (kapitalističkog) razvoja i političkog trijumfa građanstva, epoha čiju je „anatomiju“ otkrio i objasnio Marks – olakšavala je njegovu podrazumevajuću identifikaciju „istorijskog“ sa „socijalnim“ i „marksističkim“²¹. Biti „istoričar-marksista“ za njega je prevashodno značilo objasniti strukturu,

biblioteka, sistematski distribuiranih radova i izbora iz 'klasika' štampanih... pod okriljem Instituta Marksa i Engelsa u Moskvi., (Hobsbaum, 2005: 92). Veliki deo "marksističke literature, koja je cvetala u univerzitetskim krugovima Hobsbaum je smatrao "metafizikom, koja karakteriše "onu vrstu filozofa, sociologa i ekonomista čiji napisi niti objašnjavaju svet niti pomažu da se menja, već su namenjeni uglavnom izazivanju rasprava na seminarima drugih marksističkih filozofa, sociologa i ekonomista., (Hobsbaum, 1979: 136).

²⁰ Ili, prema jednom od interpretatora Hobsbaumovog dela: „Hobsbaumu je marksizam dao perspektivu u pogledu svega – totalizujući okvir pomoću koga je razumevao evoluciju modernog sveta. Svakako, on je obogatio taj okvir sopstvenim sudovima, ali je velika struktura u okviru koje je radio nasleđena od Marksa i marksizma, pa je Hobsbaum nastavio da osmišljava svet ne napuštajući svoj bazični pristup“ (Cronin, 2003: 225).

²¹ „Laki prelas sa 'marksistički' na 'istorijski' posebno je značajan jer implicira identitet koji mnogima može biti sporan, ali je za njega bio izvestan... Hobsbaum jednostavno pretpostavlja da ako istoriju učinimo više socijalnom, (što, po njemu, znači više marksističkom), onda je istovremeno činimo modernijom i profesionalnijom“ (Cronin, 2003: 221).

tok i posledice epohalne društvene promene koja je otpočela „dvostrukom revolucijom“ (političkom u Francuskoj i industrijskom u Velikoj Britaniji), da bi potom dovela do etabliranja novog kapitalističkog načina proizvodnje (*Doba Kapitala*) i njegovog globalnog širenja (*Doba Imperije*). Hobsbaumova iscrpna i živa panorama ekonomskih, političkih i kulturnih promena buržoaske epohe nije bila marksistička samo po njegovom nastojanju da obuhvati *totalitet društva* u procesu promene²², već i po tome što je u dinamici društvene strukture tragala za onim elementima koji je „iznutra“ osporavaju i formulišu zahteve za njenom radikalnom transformacijom u ime „opšteljudske emancipacije“. Devetnaestovekovni progres bio je za njega „drama“ u kojoj već u prvom činu na pozornicu stupa „sablazt komunizma“²³ koja, uprkos lutanjima i slabostima radničkog pokreta, sve više jača tokom dramskog zapleta koji biva okončan Prvim svetskim ratom i Oktobarskom revolucijom. Svoju polaznu kritičnost prema „buržoaskom svetu“ Hobsbaum nije prećutkivao – naprotiv, prema sopstvenom priznanju, on „nije mogao da prikrije izvesnu nenaklonost, možda čak i izvesni prezir, prema dobu kojim se bavio, premda je taj svoj stav ublažavao divljenjem prema titaškim materijalnim dostignućima tog doba i naporom da razume čak i ono što mu se ne sviđa“ (Hobsbaum, 1975: 17).

Uprokos svom komunističkom opredeljenju, Hobsbaum je bio dovoljno skeptičan da bi istoriju sveo na sekularnu eshatologiju – dramu čiji je *happy end* predodređen „gvozdenim zakonom“ istorijskog toka. On je svoj sintetički prikaz istorijskog razvoja XIX veka pisao vođen gramšijevskom devizom o „pesimizmu intelekta“ i „optimizmu volje“: usvojivši u mladosti veru u komunistički rasplet

²² Odredivši problem „transformacije ljudske vrste“ kao „glavno pitanje istorije“, Hobsbaum istražuje glavne mehanizme istorijske promene i moduse interakcije između raznih aspekata (ekonomija, politika, porodica, kultura, senzibilitet, itd.) ljudskog života, da bi zaključio: „Očevidno je da su u Evropi XIX veka, koja je predstavljala moju glavnu oblast, sve te stvari determinisane trijumfom kapitalističke ekonomije ili se u svakom slučaju ne mogu analizirati bez uviđanja središnjeg značaja te činjenice“ (Hobsbaum, 2003: 81).

²³ „U Evropi su se već pojavile snage i ideje koje su predočavale smenjivanje pobjedničkog novog društva. 'Sablazt komunizma' je već pre 1848. godine kružila Evropom... Istorijski period koji je počeo sa stvaranjem prvog fabričkog sistema modernog sveta u Lankaširu i Francuskom revolucijom 1789. godine, završio se izradnjom prve železničke mreže i objavljivanjem *Komunističkog manifesta*“ (Hobsbaum, 1962: 4)

svetsko-istorijske drame, on je taj rasplet smatrao otvorenom *moгуćnošću*, a ne nužnošću koja bi se *a posteriori* potvrđivala u interpretaciji prošlosti. Istina, u prvom delu svoje trilogije (1962) on je, pozivajući se na Marksovu maksimu da „čovečanstvo sebi postavlja samo one zadatke koje može rešiti“, još optimistično tvrdio da je politička ekonomija dokazala da je „kapitalizam stvorio sopstvene grobare“, te da je „pobeda izvesna“ jer su „uslovi za nju stvoreni“ kapitalističkom transformacijom društva (vid. Hobsbawm, 1962: 245). Krajem osamdesetih, u *Dobu imperija*, Hobsbaumovo viđenje budućnosti kapitalističke modernosti bilo je uzdržanije: „Devetnaesti vek nas je naučio da se težnja ka savršenom društvu ne ostvaruje po nekom unapred određenom planu izgradnje života,... da se konačni cilj traganja za savršenim društvom ne sastoji u tome da se zaustavi istorija, već da se otkriju nepoznate mogućnosti svih ljudi na zemlji. U tom smislu, put ka utopiji, ka sreći za ljudski rod, otvoren je za sve... Istorija nam više ne daje, kako mnogi misle, čvrste garancije da se čovečanstvo kreće ka Obećanoj zemlji, bez obzira kakva bi ona bila. Još je manje garancija da će čovečanstvo stići do nje. *Sve se može dogoditi*“ (Hobsbawm, 1987: 340). Ipak, to *sve* za Hobsbauma dugo je obuhvatalo i „Obećanu zemlju“ koju je, kao berlinski gimnazijalac u vreme sloma Vajmarske Nemačke, video s onu stranu „buržoaske civilizacije“ – na Istoku, u zemlji Oktobarske revolucije²⁴. Stoga je njegova istorija XIX veka, uz sav skepticizam²⁵, protkana izvesnim optimizmom koji, oslanjajući se na stav o istoriji kao delu ljudi, ostavljala otvorenom mogućnost evolucije savremenog društva u smeru koji je on očekivao i priželjkivao od davnih mladalačkih dana. Na kraju XX veka, nakon sloma komunizma, njegov optimizam je ustuknuo pod udarom stvarnosti: „Nekada

²⁴ „Ti meseci u Berlinu, načinili su od mene doživotnog komunistu, ili makar čoveka čiji bi život izgubio svoj karakter i značaj bez tog političkog projekta... San o Oktobarskoj revoluciji je još negde u meni, kao što dilitovani tekstovi čekaju da ih neki ekspert povрати, negde na kompjuterskim hard diskovima. Ja sam napustio, ne, *odbacio sam taj san, ali on nije izbrisan*. Do dana današnjeg, primećujem da se ophodim prema uspomeni i tradiciji SSSR-a sa popustljivošću i nežnošću koje ne osećam za komunističku Kinu, jer *pripadam generaciji za koju je Oktobarska revolucija predstavljala nadu za svet*, onako kao što Kina nikada nije“ (Hobsbaum, 2005: 59).

²⁵ Osvrćući se na „križu kapitalizma“ krajem sedmdesetih godina Hobsbaum je priznao da „uopšte nemamo jasno niti opšteprihvaćeno viđenje kako ta kriza može dovesti do socijalističke transformacije, a da budemo iskreni, *niti stvarnu veru da će ona to učiniti*“ (Hobsbawm, 1979:138).

se Hobsbaum salagao sa maksimumom da stvari izgledaju mračnije pre svitanja, sada on zastupa maksimumu da su stvari tamnije pre nego što postanu totalno crne“ (Knutsen, 2002: 121).

3.

Hobsbaumovo životno delo posvećeno je istraživanju epohe koja počinje padom Bastilje i završava Sarajevom 1914. godine, tu-maćenju doba ekonomskog progressa i građanske politike koje je potonulo u krvavom sumraku Prvog svetskog rata²⁶. Stanovište sa koga je on interpretirao tu epohu bilo je njen izdanak – marksizam – teorija koja je, kako se činilo, svoju istinsku praktičnu potvrdu dobila Oktobra 1917. godine. Za vršnjaka Revolucije i svedoka početka „nemačke katastrofe“ usvajanje marksističke teorije bilo je nerazdvojivo povezano sa političkim opredeljenjem za komunistički pokret: „Kako to potpuno jasno pokazuju *Interesantna vremena*, Hobsbaum-istoričar počivao je na Hobsbaumu-komunisti. Njegova politika davala mu je inspiraciju i intelektualni okvir... Svetski komunistički pokret i Hobsbaumova vezanost za njega bili su, sasvim doslovno, preduslov njegove istorije“ (Cronin, 2003: 221). On je princip „jedinstva teorije i prakse“ prihvatao doslovno i trajno – „biti marksista u teoriji“ nužno je značilo „biti komunistu“ u politici, kao i obrnutno. Održavati ovaj identitet teorijskog i političkog nije bio lak poduhvat, ali Hobsbaum nije odustao od njega sve dok je postojao objekt njegove političke lojalnosti – „svetski komunistički pokret“ i KP Velike Britanije. O teškoćama očuvanja identiteta „profesora-marksiste“ i „komuniste“ u političkim i ideološkim lomovima XX veka svedoči Hobsbaumova autobiografija u kojoj on pokušava da objasni svoju doživotnu lojalnost ne samo ideji, već i stvarnosti sovjetskog komunizma. Pojednostavljeno, svoj izbor obrazložio je kao izbor između dva zla – jednog koji vodi „*bolu gubitka vere*“ i drugog koji rezultuje bolom usled „*prianjanja uz nju*“ (vid. Hobsbaum, 2005: 192). Izabравši drugu mogućnost, Hobsbaum je nastojao da

²⁶ „Ova civilizacija je bila *kapitalistička* po svojoj privredi, *liberalna* po svojoj ustavnoj i pravnoj strukturi; *buržoaska* po liku za nju karakteristične hegemonističke klase; likovala je zbog svog napretka, nauke, znanja i obrazovanja, materijalnog i moralnog *progressa*; i bila je duboko ubedena u središnje mesto Evrope, rodno mesto revolucija u naukama, umetnostima, kulturi i industriji, čiji su vojnici osvojili i potčinili veći deo sveta u koji je prodrla njena privreda... i čije su glavne države formirale sistem svetske politike“ (Hobsbaum, 2002: 12–13)

postupnim povlačenjem iz neposredne partijsko-političke aktivnosti²⁷ proširi prostor akademskog delovanja „istoričara-marksiste“ koji, uprkos svemu, nastavlja da se javno deklarira kao „komunista“. Paradoksalno, Hladni rat mu je psihološki olakšao ostanak u Partiji jer je „krstaški antikomunizam“ Zapada uneo u političko polje elemente manihejske podele i ukinuo mogućnost nekog „trećeg puta“. Napuštanje Partije ličilo mu je na promenu „tabora“ zarad napretka u akademskoj karijeri²⁸; ostanak mu je pothranjivao samopoštovanje i davao status nekomformiste koji nije bio lišen izvesnog romantičarskog oreola. Istina, dobitak na jednoj strani, bio je praćen gubitkom na drugoj – nezavisnost u odnosu spram neposrednog socijalno-političkog i ideološkog okruženja plaćana je potpunom zavisnošću od „svetskog komunističkog pokreta“ kojim je upravljala Moskva²⁹. Naličje romantične slike pobunjenika predstavljalo je disciplinovano, bespogovorno podređivanje autoritetu „prve zemlje socijalizma“, autoritetu koji je, zahtevajući potpunu predanost, nadilazio sferu politike³⁰. Sveobuhvatnost komunističke ideologije, kao i česti dramatični zaokreti partijske politike, otežavale su poziciju komunista-intelektualaca primoravajući ih da često prihvataju ulogu „sofista u službi autoriteta“. Činjenica da taj autoritet nije, kao u slučaju njihovih kolega u zemljama realnog socijalizma, odlučivao o

²⁷ „U praksi sam se reciklirao od militanta do simpatizera, ili saputnika, ili, da se izrazim na drugi način, od stvarnog članstva u britanskoj Komunističkoj partiji do duhovnog članstva u italijanskoj, koja je mnogo bolje odgovarala mojim idejama o komunizmu (Italijanska KP mi je uzvraćala simpatije) (Hobsbaum, 2005: 201).

²⁸ U jednom nastupu na seminaru Univerziteta u Kaliforniji (UCLA) Hobsbaum osim starosti, („Onima od nas koji pripadaju posebnoj generaciji veoma, veoma je teško da odbace tu ideju – ona je bila deo naših života“), navodi dva razloga za svoj „doživotni komunizam“. Prvi je „jednostavna činjenica“ da nije mogao da postane eks-komunista poput mnogih „koji su mislili da je jedini način da izađu na kraj sa palim Bogom taj da ga pretvore u Satanu“. Drugi je bio „običan ponos“ – napuštanje Komunističke partije mu se činilo kao ustupak za napredovanje u karijeri (vid. UCLA, 2004).

²⁹ Hobsbaum to eksplicitno priznaje: „Prihvatili smo apsolutnu obavezu da sledimo ‘liniju’ koju nam je predlagala, čak i kada se nismo slagali sa njom, mada smo ulagali herojske napore da ubedimo sebe u intelektualnu i političku ‘korektnost’ te linije, da bi je ‘branili’ kao što se od nas očekivalo... Radili smo šta nam je bilo naređeno... Ali šta god da je Partija naredila, mi bi smo poslušali“ (Hobsbaum, 2005: 124–125).

³⁰ Tako su, na primer, vodeći biolozi i genetičari sa Kembridža – članovi KP – bili obavezni da usvoje i brane Lisenkovu teoriju, uprkos jasnom uvidu u njenu apsurdnost!

njihovim životima olakšavala im je položaj, ali im nije ukidala nela-godu „služenja“, niti ih je oslobađala od nužnost samocenzure: „Ja sam – priznaje Hobsbaum – u suštini postao historičar XIX veka jer sam ubrzo otkrio... da se, s obzirom na snagu pogleda Partije i Sovje-ta na XX vek, *ne može pisati ni o čemu posle 1917. godine bez vero-vatnoće da čovek bude optužen kao politički jeretik*“ (Hobsbaum, 2005: 265). Rečju, upravo politički angažman komuniste i „javnog intelektualca“ (*public intellectual*) onemogućavao je Hobsbaumu da se kao historičar bavi dvadesetim vekom – polazni princip „jedinstva teorije i prakse“ vodio je, na taj način, suspenziji teorije pred obave-zom političke lojalnosti historičara-člana Partije. Imajući to u vidu, jasno je da neočekivano brza „demontaža“ real-socijalističkih siste-ma 1989-1991. godine nije predstavljala samo biografsku, već i pro-fesionalnu vododelnicu u Hobsbaumovom životu. Oslobodivši se iluzija o mogućnosti prevazilaženja „krize socijalizma“, oktobra 1990. godine on je napisao poruku oproštaja od komunizma (*Good-bye to All That*): „Ne posmatramo krizu jednog tipa pokreta, režima i ekonomije, već njegov kraj. Pokazalo se da nisu bili u pravu oni među nama koji su u Oktobarskoj revoluciji videli vrata koja vode u budućnost svetske istorije...“ (Hobsbaum, 1991: 117). Ovo suoča-vanje sa krajem komunističkog pokreta Hobsbaumu je, osim gorkog osećanja poraza, omogućilo istorijsku tematizaciju neposredne pro-šlosti obeležene neuspešnim „socijalističkim eksperimentom“. Oslobođen ideološke i političke lojalnosti Partiji i pokretu, on se sada mogao okrenuti savremenoj istoriji, zanatu historičara XX veka koji nastoji „da razume i objasni *zašto su stvari ispale kako su ispale, i kako su povezane zajedno*“ (Hobsbaum, 2002: 10–11).

U nastojanju da odgovori na ova pitanja, Hobsbaum u *Dobu ekstrema* teorijski i metodološki ne odstupa od pristupa koji je ranije koristio u istraživanju „dugog XIX veka“: njegova istorija „kratkog XX veka“ je sintetički prikaz radikalnih (socijalnih, ekonomskih, po-litičkih, kulturnih i demografskih) promena kroz koje, u ranije neza-mislivom ubrzanju, prolazi globalno (svetsko) društvo³¹ dosežući kako pozitivne, tako i negativne ekstremne rezultate. Osnovna struk-

³¹ „Između 1914. i ranijih devedesetih godina planeta je postajala sve više je-dinstvena operativna jedinica, što nije bila, niti je mogla biti 1914. godine. U stvari, planeta je danas u većini slučajeva primarna operativna jedinica... Taj svet više nije evropocentričan“ (Hobsbaum, 2002: 19; 18).

tura veka je trodelna – on počinje kao „doba katastrofa“ (1914–1945), nakon koga sledi iznenađujuće „zlatno doba“ (1947–1973) koje završava „decenijama krize“ (1973–1991). Uz „tezu“ i „antitezu“, ova trodelna struktura, za razliku od hegelijansko-marxističke sheme „dijalektičkog kretanja“, ne završava „sintezom“ u kojoj bi se na višem stupnju harmonizovale („prevazilazile“) suprotnosti prethodnih perioda, već silaznom putanjom – „odronom“ (*Landslide*) sa neizvesnim krajem. Zato, za razliku od Hobsbaumovih knjiga o XIX veku, *Doba ekstrema* ima „narativnu strukturu tragedije“³² koja je uslovljena njegovom privrženošću glavnom akteru dvadesetovekovnog istorijskog zapleta – socijalizmu sovjetskog tipa. Već u pogledu same hronologije, vek je „skrojen“ po meri tog aktera: „Zaista, nije slučajno da se istorija Kratkog dvadesetog veka... *potpuno podudara sa životnim vekom države rođene u Oktobarskoj revoluciji*“ (Hobsbaum, 2002: 48). Sadržinski, na njegovu dinamiku presudno je uticala binarna opozicija „socijalizma“ i „kapitalizma“ – kategorija koje za Hobsbauma nisu puku diskurzivni „konstrukti“ već deskriptivni označitelji suprotstavljenih socijalnih i političkih realnosti čiji je sukob suštinski odredio tok savremene istorije. Uprkos kritici hladnoratovske retorike Hobsbaum u prikazu istorijske scene XX veka i određenju glavnih aktera u velikoj meri reprodukuje njenu „podelu uloga“, ali ne i njenu karakterizaciju glavnih likova. Istina, na toj pozornici, radnja se često odvija u „Trećem svetu“, ali koordinatni sistem neophodan za njeno razumevanje ipak je određen sukobom dva sveta – „socijalizma“ i „kapitalizma“. U tom smislu, *Doba ekstrema* je „Autobiografija dvadesetog veka“ (Therborn, 1995), jer je život tog veka reflektovan „iznutra“, pomoću njegovih sopstvenih kategorija³³, a njegov kraj sagledan je sa razočar-

³² „*Doba ekstrema* su, kao i mnoge druge Hobsbaumove knjige, priča o kapitalizmu. Ali, ovog puta, njegova priča ima narativnu strukturu tragedije... Opšta argumentacija je još organizovana prema marksističkim pravcima, ali narativna struktura se razlikuje od Hobsbaumovih ranijih, jednako marksističkih ali više romantičarskih knjiga u kojima nema kraja bez nekog obećanja srećnog završetka. Zaista, njen treći deo – Odron (*Landslide*) – pokazuje kako se socijalizam raspao i propao. Hobsbaumova tragedija, dakle, ima tri dela... U književnoj teoriji koncept propasti je ključna karakteristika tragičnog narativa. Tragični zaplet obaveštava o borbi koja je herojska, ali bez obzira na to završava u propasti“ (Knutsen, 2002: 121).

³³ „Svet koji se raspao u paramparčad krajem osamdesetih godina bio je svet oblikovan uticajem Ruske revolucije 1917. godine. Mi smo svi bili obeleženi time, onoliko koliko smo navikli da razmišljamo o modernoj industrijskoj privredi u

renjem razumljivim iz perspektive izneverenih Hobsbaumovih (mladalačkih) nada. To razočarenje sažeto je u „lukavstvu istorije“ koje se očituje u paradoksu da su, na kraju, „grobar“ i „leš“ zamenili uloge i mesta: „Najtrajniji rezultat Oktobarske revolucije, čiji je cilj bio globalno svrgavanje kapitalizma, bio je taj da je spasla svog protivnika – i u ratu i u miru – a to znači, tako što mu je pružila podsticaj u vidu straha da se reformiše posle Drugog svetskog rata, i tako što ga je uspostavljanjem popularnosti ekonomskog planiranja, opremila nekim od postupaka za njegovu reformu“ (Hobsbaum, 2002: 13–14).

Ako se složimo sa Hobsbaumom da je XX vek ne samo hronološki, već i suštinski određen (sovjetskim) „socijalizmom“, onda sasvim opravdano možemo zaključiti da su Oktobarska revolucije i kasniji razvitak sovjetskog društva u samom središtu njegovog *Doba ekstreme*. Nasuprot tome, sasvim neočekivano, uviđamo da na istorijskoj sceni XX veka glavni akter nije u središtu istoričareve pažnje, te da je njegova karakterizacija upadljivo redukovana i shematična. Kako umesno primećuje Omer Bartov: „Čudno je da Hobsbaum nije mnogo rekao o stvarnosti sovjetskog života i boljševičkoj diktaturi kao što bi se moglo očekivati, ne samo zbog njegove posvećenosti komunizmu, već i zbog nove mase dokumenata o SSSR koja je postala dostupna nakon što su se Lenjinovi unuci odrekli boljševizama“ (Bartov, 2003: 283–284). Čitajući Hobsbaumovu istoriju XX veka naše razumevanje „sovjetskog eksperimenta“ ne biva značajno obogaćeno – boljševizam ostaje poštovanja dostojna prometejska pobuna koja je, usled niza istorijskih okolnosti (ruska nerazvijenost, izostanak svetske revolucije, neprijateljstvo kapitalističkog okruženja...), *od samog početka bila osuđena na neuspeh*³⁴. Ova retrospektivna ocena predstavlja inverziju Hobsbaumovog

pojmovima binarne suprotnosti 'socijalizma' i 'kapitalizma' kao uzajamno isključujućim alternativama, od kojih je jedna poistovećivana sa privredama organizovanim po modelu SSSR-a, a druga sa svima ostalim. *Sada bi trebalo da postane jasno da je ovo bila jedna proizvoljna i do izvesne mere veštačka konstrukcija*, koja može da se razume samo kao deo osobenog istorijskog konteksta. *Pa ipak, čak i dok pišem, nije lako sagledati, čak i u retrospektivi, druge principe klasifikacije koji su mogli da budu realniji...*“ (Hobsbaum, 2002: 11).

³⁴ „Komunizam je sada mrtav. SSSR i većina država i društava građena po njegovom modelu, deca Oktobarske revolucije 1917. godine koja nas je nadahnjivala, propali su tako potpuno, ostavljajući za sobom krajolik materijalnih i moralnih ruševina, *da sada mora biti jasno da je neuspeh od početka bio ugrađen u taj poduhvat*“ (Hobsbaum, 2005: 118).

polaznog uverenja o naučnoj utemeljenosti „konačne pobede“ socijalizma kao višeg oblika društvene i ekonomske organizacije ljudskog društva, tj. njegove vere usvojene u „dobu katastrofa“ da je „marksizam pokazao naučnim metodima izvesnost naše pobede“ (Hobsbaum, 2005: 126). Sada, kada je drama svetske istorije – sukob „socijalizma“ i „kapitalizma“ – razrešena na neočekivani način, postavlja se pitanje *smisla* čitavog dvadesetovekovnog zapleta. Gledano unazad, možemo relativizovati oštrinu i dramatičnost sukoba³⁵, a istoriju komunističkog pokreta reinterpretirati, s jedne strane, kao „unutrašnji korektiv“ kapitalističkog razvoja, a s druge, kao glavnog pokretača „modernizacije“ agrarnih, tradicionalnih društava. Prva, „korektivna“ funkcija „komunizma“ u društvima razvijenog kapitalizma (teorijski predodređenih za „rodno mesto“ istinske proleterske revolucije), očitovala se u njihovom preuzimanju ideja ekonomskog planiranja i izgradnji društava „socijalne brige“ (blagostanja) – ideja koje su krizu kapitalizma usmerile ka „zlatnom dobu“ XX veka. U tom smislu, pomenuto komunističko „spasavanje protivnika“ pretvorilo je Oktobar u „lek“ koji ne ubija, već leči – preteću alternativu od koje se učilo i selektivno preuzimalo. U Drugom svetskom ratu kojim okončava „doba katastrofa“, ruski komunizam bukvalno je spasao kapitalistička zapadna društva savezništvom i odlučujućom ulogom Crvene armije u pobedi nad nacizmom. Ono što hladnoratovske teorije totalitarizma vide kao taktički, „neprirodni savez“ komunizma i kapitalizma protiv fašizma i nacizma, Hobsbaum ocenjuje, (ne samo kao politički zagovornik ideje „narodnog fronta“ već i kao istoričar),³⁶ prirodnim izborom u kome naslednici racionalistič-

³⁵ Hobsbaum upravo to čini kada tvrdi da boljševici nakon ranih dvadesetih više nisu ozbiljno računali na spasilačku „svetsku revoluciju“ bez koje komunistički projekat nije ni mogao biti istinski ostvaren u nerazvijenjoj, agrarnoj Rusiji. Takođe, njegova ocena po kojoj je, uprkos retorici, Hladni rat bio period koegzistencije dva sistema koji je stabilizovao svetsku politiku umanjuje dramatičnost „borbe na život i smrt“ socijalističkog sveta i kapitalizma.

³⁶ Već pominjanu napetost između Hobsbauma kao političara i kao istoričara dobro ilustruje njegov odnos prema antifašističkom „Narodnom frontu“. Naime, u trenutku zaokreta politike Kominterne u jesen 1939. godine i napuštanja strategije „Narodnog fronta“, Hobsbaum je, kao disciplinovan komunist, prihvatao novu politiku i Staljinov pakt sa Hitlerom: „Ta linija po kojoj je rat prestao da bude antifašistički u bilo kom smislu, a da su Britanija i Francuska podjednako loše kao nacistička Nemačka, nije imala ni emotivnog ni intelektualnog smisla. Naravno, prihvatili smo novu liniju... Nisam u stanju da rekonstruišem šta sam mislio u to vreme, ali dnevnik

kog univerzalizma Prosvetiteljstva i baštinici Francuske revolucije stoje s jedne, a rasistički zagovornici partikularizma i iracionalizma, s druge strane barikade. Rečju, on teorije totalitarizma shvata kao ideološke produkte Hladnog rata kojima se izjednačavanjem „komunizma“ i „fašizma“ previđaju njihovi suštinski različiti i veoma odvojeni ideološki koreni – „oni pripadaju različitim, iako strukturalno konvergentnim vrstama, poput lastavica i slepih miševa“ (Hobsbawm, 1996: 117).

Odbacujući „totalitarnu paradigmu“ koja naglašava zajedničke karakteristike (sovjetskog) komunizma i (nemačkog) nacizma, Hobsbaum je sklon da, uprkos političkoj dihotomiji „socijalizma“ i „kapitalizma“, oba sistema tumači kao dva lica jedinstvenog socijalnog procesa – „najdublje revolucije u društvu od kamenog doba“ koja je „okončala tu dugu eru u kojoj je pretežna većina ljudske vrste živela uzgajajući biljke i životinje“ (Hobsbaum, 2002: 20; 14). Iz te perspektive, „komunistički eksperiment“ bio je uspješni i na nerazvijene zemlje ograničeni, alternativni nekapitalistički „put razvoja“ koji je, u krajnjoj liniji, transformisao tradicionalno-agrarna u moderna, industrijska društva. Ili, rečima jednog od istoričara „revizionističke“ (antitotalitarne) istorijske škole: „Sovjetski režim razvijao se u svetskom i građanskom ratu, gladi i brutalnoj sili, da bi ostvario cilj koji je buržoazija ostvarila u XIX veku – pretvaranje agrarnih ekonomija u industrijsko, urbano društvo. To je ono što su komunističke vlade težile (i obično uspevale) da učine bilo gde su došle na vlast (sa izuzetkom Kambodže). Ljudi su iskorenjeni, postali su mobilni, opismenjani su, naučeni su da upotrebljavljaju sapun i idu kod doktora, te da razumeju da njihov život i životi uopšte mogu i treba da budu promenjeni, da je to progres umesto iskustva reprodukcije seoskog života“ (Sunny, 2002: 304). Nasuprot usmerenosti „totalitarne škole“ na politiku i ideologiju, Hobsbauma je koncept „socijalne istorije“ i sovjetskom slučaju upućivao na istraživanje društvenih procesa – ekonomskih odnosa i društvene strukture, te izvođenje (političke i kulturne) „nadgradnje“ iz ove „materijalne baze“ reprodukcije društvenog života. Kao i u slučaju istorije XIX veka, „istorijski materijalizam“ poslužio je Hobsbaumu kao opšti teorijski okvir objašnjenja kako „kapitalizma“, tako i „socijalizma“ XX veka.

koji sam vodio za vreme prvih nekoliko meseci služenja vojske 1940. godine čini jasnim da *nisam imao ograda prema novoj liniji*“ (Hobsbaum, 2005: 148).

Istina, ovaj nedogmatski i neshematski (hobsbaumovski) „istorijski materijalizam“ u interpretaciji sovjetskog iskustva bio je lišen ključnih kategorija – „klase“ i „klasne borbe“. Dosledno primenjena „istorijsko-materijalistička“ analiza vodila bi identifikaciji „nove klase“ (Đilas) ili „nomenklature“ (Vislavski) kao kolektivnog vlasnika nad „sredstvima za proizvodnju“ i, u krajnjoj liniji, ka tezi o „izdanoj revoluciji“ (Trocki), ali Hobsbaumova lojalnost prema Partiji isključivala je taj pravac analize „realnog socijalizma“. Stoga je on izlaz našao u „modernizacijskoj paradigmi“ u okviru koje je „komunizam zasnovan na sovjetskom modelu postao prvenstveno program za pretvaranje zaostalih zemalja u one napredne“ (Hobsbaum, 2002: 285). To je bilo u saglasju sa „revizionizmom“ – dominantnim trendom anglosaksonske historiografije šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog veka koji je „u centar pažnje postavljao društvene i ekonomske faktore, a ‘istraživanje režima’ zamenio ‘istraživanjem društvenih odnosa’, pokušavajući da razvoj stvari u Sovjetskom Savezu objasni pre ‘*odozdo*’, kao rezultat društvenih odnosa, a ne ‘*odozgo*’, tj. kao nešto nametnuto od države“ (Malia, 1991: 22).³⁷

U sadržinskom pogledu Hobsbaumova tematizacija sovjetskog komunizma takođe se uklapa u glavni tok anglosaksonske „revizionističke“ historiografije. Naime, u objašnjenju dva ključna problema – određenju karaktera Oktobrske revolucije, te shvatanju odnosa (dis)kontinuiteta između Lenjina i Staljina – Hobsbaum sledi stavove kritičara teorije totalitarizma. Oktobarska revolucija za njega nije „državni udar“ konspirativno organizovane partije koja je fokusirana na osvajanje i održanje vlasti³⁸, već istinska „socijalna revolucija“ zamišljena i izvedena kao uvod u svetsku proletersku revoluciju.

³⁷ Sličnu karakterizaciju „revizionizma“ daje i Š. Ficpatrik, jedna od glavnih predstavnica ovog istoriografskog pravca: „Tokom sedamdesetih godina ‘totalitarna škola’ je kritikovana od takozvanih ‘revizionista’ koji su joj prebacivali vezu sa Hladnim ratom, tvrđnju o postojanju monolitne kontrole sa vrha i zanemarivanje socijalnih snaga. Mnogi revizionisti bili su, u stvari, socijalni istoričari čiji je problem sa ‘tradicionalnom’ sovjetologijom delimično nastao usled njihovih disciplinarnih razlika u odnosu na politikologe: zanat socijalnih istoričara je da istoriju sagledavaju *odozdo*, dok su politički naučnici i istoričari skloniji da se fokusiraju na centar vlasti, tj. da pristupaju *odozgo*....“ (Fitzpatrick, 2007: 57–58).

³⁸ „Nasuprot hladnoratovskoj mitologiji koja Lenjina vidi u osnovi kao jednog organizatora državnih udara, jedini pravi kapital koji su on i boljševici imali bila je sposobnost da prepoznaju šta mase žele; sposobnost da, kao što je i bilo, masom rukovode tako što su znali da je slede“ (Hobsbaum, 2002: 52).

Predvođeni dobro organizovanom partijom profesionalnih revolucionara, seljaci bez zemlje i vojnici u gubitničkom ratu, kao i obespravljeni narodi velike imperije, postali su nosioci „univerzalne emancipacije“, a Oktobar je shvaćen kao „detonator“ revolucionarne „eksplozije“ u razvijenim kapitalističkim zemljama³⁹. Njen izostanak prinudio je Lenjina na povlačenje niza taktičkih poteza prevashodno usmerenih na puko održanje vlasti „radnika i seljaka“ koje je predstavljala Partija, vlasti koja, po definiciji „diktature proletarijata“, nije imala nikakvih ograničenja. Ipak, prema Hobsbaumovom uverenju: „Lenjin nije ni želeo da bude, niti je bio u poziciji diktatora“, a tokom njegovog vođstva boljševička partija je „manje ličila na vojnički štab, a više na društvo za beskrajne diskusije“ (Hobsbaum, 2002: 293). Ovo naglašavanje Lenjinove (unutarpartijske) „demokracije“ Hobsbaumu je neophodno zbog kontrasta spram vladavine njegovog naslednika – „sina obućara pijanice, bivšeg bogoslova iz Gruzije, koji je postao autokrata Sovjetskog saveza pod imenom koje je sam izabrao, 'čovek od čelika', tj. J. V. Staljina“ (Hobsbaum, 2002: 292). Ova uobičajena strategija razdvajanja „lenjinističkog“ i „staljinističkog“ boljševizma u ovom poslednjem vidi „skretanje“ koje se može ispraviti povratkom „lenjinističkim izvorima“: „Ako je sovjetski režim nastao kao izvorna narodna revolucija, onda je Staljin bio 'skretanje' od lenjinističke norme i sistem je, stoga, posedovao kapacitet da se, uprkos privremenom skretanju u užas, vrati demokratskom i humanističkom socijalizmu... Početkom šezdesetih godina anglo-američka historiografija u velikoj meri bila je... usredsređena na traganje za odgovorima na sledeća pitanja: Zašto su stvari krenule pogrešno? Kada se to desilo? Kako se to može popraviti? Ta historiografija je ignorisala mogućnost da to mogu biti pogrešna pitanja – da se ništa nije desilo loše sa Revolucijom, već pre da je ona sama, od samog početka, jednostavno bila greška“ (Malia, 1991: 22). Ipak, Hobsbaum se samo delimično uklapa u naznačeni okvir „revizionističke“ historiografije jer je nakon Hruščovljeve osude „vođe svetskog

³⁹ „Sovjetski eksperiment nije bio planiran kao globalna alternativa kapitalizmu, već kao određeni skup odgovora na osobenu situaciju u jednoj ogromnoj i spektakularno zaostaloj zemlji, uz poseban i neponovljivi sticaj istorijskih okolnosti. Neuspeh revolucije u drugim zemljama je ostavio sam SSSR da se posveti izgradnji socijalizma u zemlji u kojoj, po opštem konsenzusu marksista 1917. godine, uključujući i ruske, jednostavno nisu bili prisutni uslovi da se to učini“ (Hobsbaum, 2002: 374).

proletarijata“⁴⁰, kao lojalan član KP, uporno odolevao iskušenju da u traganju za (socijalističkom) alternativom „staljinizmu“ posegne za uzorima iz prošlosti (Buharin, Trocki) ili savremenosti (poput Tita, češkog „socijalizma sa ljudskim licem“, „nove levice“, Kube...). Uveren da je „*organizacija*, a ne doktrina bila glavni doprinos Lenjinovog boljševizma promeni sveta“, on je dosledno izveo zaključak da se izvan „organizacije“ ne može ostati veran „lenjinizmu“ (Hobsbaum, 2002: 351).⁴¹ Sve druge levičarske opcije u njegovim očima bile su disidentske „sekte“ ili, poput studentskog pokreta 1968, anarhoidni izlivi nezadovoljstva i „nelagode u kulturi“: „Kakve god da su bile slabosti Sovjetskog saveza, samo postojanje ove zemlje je dokazivalo da je socijalizam nešto više od sna“ (Hobsbaum, 2005: 188).

Veran mladalačkom snu, Hobsbaum je sklon da „slabosti“ prve zemlje socijalizma samo površno spomene u svojoj sintetičkoj interpretaciji dvadesetovekovne istorije. U autobiografiji on je svoj strogi sud o književnoj vrednosti romana svoje majke opravdavao stavom da „*čovjek ne treba da se zavarava, čak i kada je reč o ljudima ili stvarima do kojih mu je najviše u životu stalo*“ (Hobsbaum, 2005: 45). Možda se on zaista nije „zavaravao“ kada je talenat svoje majke ocenjivao kao „osrednji“, ali u interpretaciji sovjetske istorije on svakako nije izbegao iskušenju prećutkivanja strašne cene „sovjetskog eksperimenta“. Samo ovlašno pominjući žrtve izgradnje „socijalizma u jednoj zemlji“,⁴² Hobsbaum ističe da je Staljinov teror bio „ratio-

⁴⁰ Dvadeseti kongres KPSS (14–25. februar 1956) je, po Hobsbaumovoj oceni, jedinstveni događaj u istoriji bilo kog velikog ideološkog ili političkog pokreta: „Oktobarska revolucija je stvorila svetski komunistički pokret, Dvadeseti kongres ga je uništio“. Hruščovljev referat on naziva „beskompromisnom denuncijacijom Staljina“ koja je „uništila temelje globalne solidarnosti komunista sa Moskvom“ (Hobsbaum, 2005: 188–189). Na drugom mestu on objašnjava svoj ambivalentni stav prema Staljinu: „Užasan paradoks sovjetske ere je u tome što su Staljin koga su iskusili sovjetski narodi i Staljin spolja viden kao oslobodilačka snaga jedan te isti. A on je bio oslobodilac bar delimično jednima zato što je bio tiranin drugima“ (Hobsbaum, 2003: 268).

⁴¹ Objasnjavajući zašto nakon 1956. godine nije, poput svojih kolega iz istoričarske grupe, napustio partiju, Hobsbaum navodi savet koji mu je dao biograf Trockog, Isak Dojčer: „Šta god da učiniš, nemoj da napustiš Komunističku partiju. Ja sam pustio da me izbace 1932. godine i od tada se kajem“. Bez (lenjinističke) organizacije nemoguće je menjati svet, „a zadatak komunista bio je da *menjaju* svet, a ne samo da ga tumače“ (Hobsbaum, 2005: 189).

⁴² „Dodajem bez komentara da je rečeno kako je SSSR 1937. godine imao 164 miliona stanovnika, ili 16,7 miliona manje nego što su bile demografske prognoze Drugog petogodišnjeg plana (1933–1938)“ (Hobsbaum, 2002: 296).

nalno instrumentalizovana taktika“ koja se, *post festum*, može interpretirati iz perspektive njegovih „visokih postignuća“ – industrijalizacije jedne zaostale zemlje, masovnog opismenjavanja i urbanizacije njenih stanovnika, te uloge koja je ta zemlja imala u pobjedi nad fašizmom i u procesu dekolonizacije sveta. Upravo iz ove „istorijsko-materijalističke“ (modernizacijske) paradigme, a ne iz puke autorove „pristrasnosti“, mogu se objasniti „slepe mrlje“ Hobsbaumove tematizacije sovjetskog komunističkog iskustva. Zakasneli uvid u utopijsku prirodu boljševičkog cilja („neuspeh koji je od početka bio ugrađen u taj poduhvat“) ne mora biti praćen njegovim odbacivanjem i osudom, već isticanjem nenameravanih („modernizacijskih“) posledica njegove realizacije – gubitak na jednoj strani biva, na taj način, uravnotežen dobitkom na drugoj. Pitanje o mogućnosti postizanja krajnjih rezultata sovjetske modernizacije drugim sredstvima (npr. kapitalističkim razvojem carske Rusije) uz manje žrtava, može biti odbačeno kao spekulativno, „protivčinjenično“ nađanje koje ne može biti predmet razmatranja istoričara⁴³. Ograničen na činjenice („ono što se dogodilo“), istoričar i kada zanatski korektno kontroliše svoju „pristrasnost“, ipak selektuje i interpretira te činjenice u zavisnosti od sopstvenih opšte-teorijskih i svetonazorskih uverenja; njegova rekonstrukcija prošlosti je, po definiciji, parcijalna, podložna promenama i u trajnom dijaloškom odnosu sa drugim, alternativnim verzijama. U tom pogledu, Hobsbaum nije nikakav izuzetak, pa kritičari koje počinju i završavaju sa isticanjem njegovih ideoloških (komunističkih) opredeljenja kao ključnog faktora „distorzije“ njegove slike XX veka suviše pojednostavljaju problem koji je lociran u drugoj ravni – u teorijskim kapacitetima i ograničenjima „istorijsko-materijalističke“ paradigme primenjene na istoriju komunizma. Naime, osnovno pitanje je da li Hobsbaumova „socijalna istorija“, koja je svoju plodnost potvrdila u njegovim analizama istorije „kapitalizma“, može biti uspešno korišćena u razumevanju i interpretaciji „epohe komunizma“. Posmatrano iz „materijalističke perspektive“, sovjetska istorija je „titanski“ poduhvat socio-ekonomskog razvoja na osnovu koga je međunarodni položaj „prve zemlje

⁴³ „Da bi bilo bolje da je Rusija izašla demokratska iz revolucije je nešto oko čega bi se većina ljudi složila. Ali to je tvrđenje o našim političkim idejama, a ne o istoriji... Godine 1917. Oktobar je sledio Februaru. Istorija mora da počne od onoga što se dogodilo. Ostalo je čista spekulacija“ (Hobsbaum, 2003: 265).

socijalizma“ i njena uloga u svetskoj istoriji radikalno promenjena. Ali, to je samo jedna strana „priče“ o boljševizmu – drugu ne možemo razumeti bez uvida u ideokratsku prirodu tog režima koja, *nasuprot marksističkoj shemi o odnosu „baze“ i „nadgradnje“*, komunističku ideologiju (oličenu u Partiji i Vođi) pretvara u glavnog činioca istorijske dinamike. Univerzalnost velikih nada te ideologije koje su okončane krahom, uz bezbrojne žrtve položene u eksperimentu njenog ostvarenja, čine tragični zaplet sovjetske istorije koji gotovo izmiče iz vidokruga Erika Hobsbauma. Zato se na njega može primeniti kritička opaska Martina Malije prema kojoj „revizionizam“, nerazumevajući ključnu ulogu „ideje komunizma“, istoriju Rusije XX veka predstavlja kao „sovjetskog *Hamleta*, ali bez princa, pa stoga i bez tragedije“ (Malia, 1994: 12). Hobsbaumovim redukovanjem boljševizma na „oruđe modernizacije“ tragedija se svodi na „Kolumbovu grešku“ kojom je, umesto očekivanog i željenog ostvarenja „komunizama“, stvorena moćna država i industrijski razvijeno sovjetsko društvo. Ali, ova „greška“ ne amnestira istorijske aktere koji su se otisnuli u potragu za „komunizmom“, niti potire sećanje na žrtve i sve tegobe tog „putovanja“. U protivnom, „istorija“ (pisana velikim slovom) dobija svoj teleološki „smisao“, a izreka da se „omlet ne pravi bez razbijenih jaja“ postaje njeno opravdanje. U tematizaciji sovjetske istorije Hobsbaum podleže upravo tom iskušenju, pa Toni Džad s pravom zaključuje kako on, pravdavajući (komunističku) prošlost maksimumom da *Istorija ne plače za prosutim mlekom*, „u svom oduševljenju za socijalistički omlet, potpuno previđa milione slomljenih jaja u neobeležnim grobovima od Vroclava do Vladivostoka“ (Judt, 2008: 124).

4.

Hobsbaum je decenijama prihvatao „materijalističku“ verziju hegelijanske ideje o „kraju istorije“ po kojoj je komunistička budućnost („carstvo slobode“) okončanje dosadašnje „predistorije čovečanstva“ i početak „istinske“ ljudske istorije. Njegova istorija XIX veka pisana je sa stanovišta koje je nadahnuto ovim progresivističkim optimizmom: „Utopija kroz progres bila je na suštinski način utkana u ovaj vek“. Prema Hobsbaumovom uverenju, Marks „nije odbacivao utopijske ciljeve, već samo utopijske nacрте“, te je „naučnim metodama“ otkrio unutrašnje protivrečnosti kapitalističke

modernosti koje vode ostvarenju komunizma (Hobsbawm, 1987: 339)⁴⁴. Samo dve godine nakon objavljivanja Hobsbaumovog *Doba imperija*, teza o „kraju istorije“ dobila je sasvim drugačiju interpretaciju. U poznatom Fukujaminom članku iz 1989. godine ona je označavala trijumf liberalne demokratije i tržišne privrede kao konačno i univerzalno prihvaćenih modela političkog i ekonomskog života nakon sloma „realnog socijalizma“. Izbegavajući pominjanje Fukujame⁴⁵, Hobsbaum se u osnovi složio sa njegovom ocenom o „kraju istorije“, iako joj je dao drugi smisao: „Sredinom prošlog veka ušli smo u fazu svetske istorije koja je dovela do kraja istoriju kakvu smo poznavali u poslednjih deset hiljada godina – što znači od uvođenja nenomadske poljoprivrede“ (Hobsbaum, 2008: 33)⁴⁶. Okončanje veka obeleženog komunizmom nije bilo značajno samo po nestanku jednog društvenog sistema, već po tome što je čovečanstvo uvelo u novo stanje u kojem je smisao i status istorijskog iskustva radikalno promenjen: „Na kraju ovoga veka prvi put bilo je moguće videti kako izgleda svet u kome je prošlost, uključujući prošlost prisutnu u sadašnjosti, izgubila svoju ulogu, u kome stare mape i karte koje su vodile ljudska bića kroz život i pojedinačno i kolektivno, više ne predstavljaju krajolik kroz koji se krećemo, ni more po kome brodimo. *Svet u kome ne znamo kuda nas vodi putovanje, pa čak ni kuda treba da nas odvede*“ (Hobsbaum, 2002: 20). Za razliku od Fukujame, Hobsbaum nije imao razloga da se raduje ovom, za njega neočekivanom, „kraju istorije“, pa je *Doba ekstrema* završio sumornim upozorenjem: „Ako čovečanstvo ima budućnost koja se može spoznati, ona ne može biti produžavanje prošlosti ili sadašnjosti. Nećemo uspeti ako pokušamo da izgradimo treći milenijum na toj osnovi. *A cena ovog neuspeha, što će reći alternativa promeni društva, je tama*“ (Hobsbaum, 2002: 438). Imperativ pro-

⁴⁴ „Marksizam je pokazao naučnim metodama izvesnost naše pobeđe...“ (Hobsbaum, 2005: 126)

⁴⁵ „Kada je pao Berlinski zid, jedan neoprezan Amerikanac je objavio kraj istorije, zato oklevam da upotrebim izraz koji je tako očigledno sumnjiv“ (Hobsbaum, 2008: 33).

⁴⁶ Na ovu neočekivanu sličnost između Hobsbauma i Fukujame skreće pažnju u svojoj marksistički ortodoksnoj analizi Eliot: „Ma koliko bili različiti njihovi zaključci i ocene, deklarirani marksista Hobsbaum ima nešto zajedničko sa otvoreno atimarksističkim Fukujaminim esejom iz 1989. godine – naime, poricanje bilo kakve intrinzično kontradiktorne logike kapitalističkog načina proizvodnje“ (Elliott, 2008: 85).

mene je izveden iz Hobsbaumove dijagnoze silazne putanje („odrona“) kojom se čovečanstvo, nakon dvadesetovekovnog „zlatnog doba“, kreće u pravcu sveopšte „varvarizacije“. Stoga nestanak komunističke alternative možemo tumačiti pre kao simptom nego kao uzrok krize čovečanstva na početku novog milenijuma. Uprkos tome, Hobsbaumove političke analize savremenosti često sadrže izvesnu dozu nostalgije za „dobrim, starim vremenima“ u kojima je, uprkos svim svojim nedostacima, komunistička alternativa bila oteletvorena u zemljama „realnog socijalizma“: „Svet bi mogao ipak da se kaje što se, suočen sa alternativom Roze Luksenburg između socijalizma i varvarstva, odlučio protiv socijalizma“ (Hobsbaum, 2005: 256). Istovremeno, Hobsbaumova svest o „kraju istorije“ i početku „nove (postkomunističkog) epohe“ u kojoj nam „stari kompas“ ne pomažu u orijentaciji, a nasledeni vokabular i konceptualni aparat ne omogućavaju razumevanje stvarnosti, čini ove njegove zaključke o „socijalizmu“ ili „varvarstvu“ anahronim. Jer, on sam je u kritici Fireove *Prošlosti jedne iluzije* istakao da „nakon 1989. godine, koja jasno označava kraj jedne čitave istorijske ere, svaka istorija našeg vremena koja se nada da će preživeti u narednom veku mora početi naporom *udaljavanja od ideoloških i političkih bojnih polja te ere*“ (Hobsbaum, 1996: 125). Ako prihvatimo ocenu da (antikomunističke) strasti deformišu Fireovu rekonstrukciju prošlosti, onda se možemo pitati da li to isto ne čine i Hobsbaumova politička i ideološka uverenja formirana pod uticajem „borbi“ vođenih davnih tridesetih godina XX veka.

U krajnjoj liniji, naše razumevanje savremenosti i naša sposobnost predviđanja budućnosti dovedeni su u pitanje upravo tezom o „kraju istorije“ – ozbiljno shvaćena, tvrdnja o novoj eri u kojoj živimo zahteva jezičku i teorijsku invenciju koja se ne oslanja na reprodukciju nasledenih „meta-naracija“. U tom smislu, ni Hobsbaumov „marksizam“, kao ni nečiji „liberalizam“ (sa reprodukcijom dihotomije „komunizma“ i „kapitalizma“), teško može poslužiti kao usmeravajući i objedinjavajući okvir razumevanja savremenosti. Novo („postmoderno“) stanje zahtevalo bi napuštanje i „dekonstrukciju“ zatečenih modela mišljenja i delanja, programsko odricanje od pretenzija na razumevanje „zakona“ istorijskog toka, kao i napora da se na njega utiče polazeći od čvrstih i univerzalnih normativnih pretpostavki. Kretanje u tom pravcu, upozorava Hobsbaum,

vodi nas u „šumu postmodernizma“ iz koje nema izlaza. Odbacujući „postmodernističku modu“ koja destruiše tradicionalno shvaćene zadatke istorije i socijalne teorije, Hobsbaum reafirmiše prosvetiteljska načela racionalnosti i kritike: „Verujem da jedna od malog broja stvari koje stoje između nas i sve bržeg silaska u mrak jeste skup vrednosti nasleđenih od Prosvetiteljstva osamnaestog veka (Hobsbaum, 203: 271). Ipak, u odnosu na svoje ranije pokušaje otkrivanja zakona istorijske dinamike, on se sada zadovoljava mnogo skromnijim ciljem – „primenom pameti i zdravog razuma“ („jasnog i obaveštenog mišljenja“) koja bi trebalo da „rashladi usijani vazduh“ ideologizovanih debata o novom milenijumu⁴⁷. Kao istoričar, on to čini ukazivanjem na širu istorijsku perspektivu koja relativizuje početnu tvrdnju o *radikalno novoj* istorijskoj epohi u kojoj živimo nakon okončanja kratkog XX veka. Tematizujući u poslednjoj knjizi savremene probleme rata i mira, terorizma, nacionalizama, imperija i imperijalizma, te liberalne demokratije, Hobsbaum ne poriče novu konfiguraciju i međuzavisnost ovih fenomena, ali ih ipak istorijski situira unutar procesa dugog trajanja (*longue durée*) kapitalističke modernosti.

Navedena tvrdnja može biti ilustrovana primerom ključne kategorije savremenosti – globalizacije – kao starog fenomena koji u savremenosti samo dobija nove i radikalno izražene karakteristike. Naime, već u „herojskom doba kapitala“ (1948–1975) svet je razvojem industrije i komunikacija sve više postajao „jedinствена celina“, ne samo u geografskom, već i u ekonomskom i političkom smislu: „U tom periodu industrijski kapitalizam postao je istinska svetska ekonomija, pa je stoga 'Zemaljska kugla' od pukog geografskog izraza preobražena u oznaku za realitet neprekidne aktivnosti. Istorija je od tada postala svetska istorija“ (Hobsbaum, 1975: 63)⁴⁸. Ipak, savremena „težnja ka svetu kao jedinstvenom elementu međusobno

⁴⁷ „Poglavlja moje knjige su mali doprinos nužnom zadatku da se rashladi usijani vazduh primenom pameti i zdravog razuma, a da se ostane čvrsto predan vlasti za ljude – sve ljude, bogate i siromašne, glupe i pametne, obaveštene i neobaveštene – i to uz dogovor s njima i uz njihov pristanak“ (Hobsbaum, 2008:11).

⁴⁸ Stoga: „Ne čudi što su (tadašnji – M. S.) posmatrači ekonomski svet smatrali ne samo jedinstvenim kompleksom, već jednom celinom u kojoj je svaki deo osetljiv na ono što se događa bilo gde, celinom u kojoj se novac, roba i ljudi, uz pomoć moderne tehnologije, lako i sve brže kreću podstaknuti neodoljivim stimulansima ponude i potražnje, profita i gubitka“ (Hobsbaum, 1975: 82).

povezanih aktivnosti koje nisu sputane lokalnim granicama“ dovodi do rezultata koji spektakularno nadmašuju devetnaestovekovne početke „globalizacije“ (Hobsbaum, 2008: 8). Ključna razlika – ranije teško zamisliv stepen kulturne standardizacije sveta – može biti pripisana tehnološkoj revoluciji, „logici“ i širenju savremenih sredstava komunikacije. Uz kulturne, splet ekonomskih, socijalnih, ekoloških i političkih posledica globalizacije dovode celokupno čovečanstvo u stanje za koje teško nalazimo presedane u istoriji. Ipak, da bismo razumeli to stanje i predvideli osnovne tendencije razvoja, primorani smo da se služimo konceptima i teorijskim nasleđem prošlosti. Primer za to je obnova jezika u kome „imperija“ predstavlja jednu od ključnih kategorija, tj. korišćenje starog koncepta imperijalne vladavine u objašnjenju (opravdanju ili kritici) hegemonije Amerike u svetskoj politici. Obnova imperijalnog diskursa u „politički korektnoj“ formi („garanta globalnog mira i stabilnosti“, „širenja demokratije“ i „humanitarnih intervencija“), prema Hobsbaumovom uverenju, gubi iz vida činjenicu da su imperije prošlosti imali ograničene, a ne globalne ciljeve⁴⁹, te da „istorijski, imperije nisu stvarale mir i stabilnost u svetu oko sebe kao različitom od njihovih vlastitih teritorija“ (Hobsbaum, 2008: 44). Granicu ambicija za dominacijom neke od modernih imperija predstavljale su suprotstavljene ambicije i interesi drugih imperija i velikih sila (sistem međunarodne politike), pa je „svaki Rim trebao svoju Kartaginu“. Raspadom Sovjetskog saveza Vašington je izgubio svoju „Kartaginu“, a nasuprot očekivanjima optimista, svet je ušao u novi vek političke nestabilnosti, krize međunarodnog sistema moći, brojnih ratnih sukoba, terorističkih napada i humanitarnih katastrofa. Pobednička super-sila, dilemu izbora između sopstvene izolacionističke i mesijanske tradicije razrešila je u korist ove druge, upustivši se u „solo predstavu svetske supremacije“. „Ratom protiv terorizma“ (legitimisanim 11. septembrom) i projektom oružanog „širenja demokratije“ Sjedinjene Države su na sebe preuzele odgovornost za dugoročne i globalne posledice svoje (nove) imperijalne politike.

⁴⁹ Poredeći Britansku imperiju (*Pax Britannica*) sa savremenim SAD (*Pax Americana*), Hobsbaum ističe: „Britanija je osvojila i vladala većim delom Zemljine kugle i njegovim stanovništvom nego što je to učinila, niti je moguće da učini, bilo koja druga država, ali je znala da ne vlada i da ne može da vlada svetom, pa to nije ni pokušavala“ (Hobsbaum, 2008: 72).

Hobsbaum priznaje da ne razume krajnje svrhe te politike: „Strategije koje u zadnje vreme preovladavaju u Vašingtonu izgledaju svima sa strane tako besmisleno, da je teško shvatiti šta im je stvarna namera...“ (Hobsbaum, 2008: 152). Neumoran u kritici te politike, on skicira sumornu sliku početka novog milenijuma, apelujući na „razum“ u dobu koje je počelo nerazumno i tešeći se starom mudročću o prolaznosti svih zemaljskih carstava. U zaključku Predgovora novom izdanju *Komunističkog manifesta* (1998) Hobsbaum podseća da njegovi autori nisu isključivali „opštu propast“ kao alternativu „revolucionarne rekonstrukcije društva“ do koje dovodi kapitalistički razvoj, te se iznova poziva na Rozu Luksemburg i izbor između „socijalizma“ i „varvarstva“ (Hobsbaum, 1998: 28–29). Dilema, po njemu, ostaje i dalje otvorena, a nezavisno od toga da li bi se složili sa opcijama koje on nudi, mnogi čitaoci starog istoričara dele njegovu viđenje situacije u kojoj se danas nalazimo: „Suočavamo se sa trećim milenijumom poput apokrifnog Irca koji je, kada ga je neko upitao za put do Balinahiča, razmislio i rekao: 'Da sam ja na vašem mestu, ne bih krenuo odavde'“ (Hobsbaum, 2008: 112).

Literatura

- Bartov, Omer (2002): „Extreme Opinions“ *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, 3(2): 281–302.
- Birkbeck Magazine* (2007): „Living History. John Crace of *The Guardian* interviewed Professor Eric Hobsbawm to mark his 90th birthday and his five years as Birkbeck's President, Issue 22 (Internet dokument: http://www.bbk.ac.uk/about_us/publications/bbk/bbk22/history)
- Cronin, James E. (2003): „Memoir, Social History and Commitment: Eric Hobsbawm's *Interesting Times*“, *Journal of Social History*, Volume: 37. Issue: 1: 219–231.
- Elliott, Gregory. (2008): *Ends in Sight: Marx/Fukuyama/Hobsbawm/Anderson*, London: Pluto Press.
- Fitzpatrick, Sheila (2007): „The Soviet Union in the twenty-first century“, *Journal of European Studies*, Vol. 37, No. 1: 51–71.
- Hill, Christopher; Hilton, R. H.; Hobsbawm, E. J. (1983): „*Past and Present. Origins and Early Years*“, *Past and Present*, No. 100 (Avgust), pp. 3–14.
- Hobsbaum, Erik. (1996): *Nacije i nacionalizam od 1780. Program, mit, stvarnost*, Beograd: Filip Višnjić (prevod sa engleskog Svetlana Nikolić), str. 236

- Hobsbaum, Erik. (2002): *Doba ekstrema. Istorija Kratkog dvadesetog veka, 1914–1991*. Beograd: Dereta (prevod sa engleskog Predrag J. Marković), str. 456.
- Hobsbaum, Erik. (2003): *O istoriji*, Beograd: Otkrovenje (prevod sa engleskog Mašan Bogdanovski), str. 331.
- Hobsbaum, Erik. (2005): *Interesantna vremena. Jedan život u dvadesetom veku*, Podgorica: CID, (prevod sa engleskog Predrag J. Marković) str. 416.
- Hobsbaum, Erik. (2008): *Globalizacija, demokratija i terorizam*, Beograd: Arhipelag (prevod sa engleskog Risto Tubić), str. 169.
- Hobsbawm, Eric. (1962): *The Age of Revolution: Europe 1789–1848*, London: Weidenfeld and Nicolson.
- Hobsbawm, Eric. (1975): *The Age of Capital 1847–1848*, London: Weidenfeld and Nicolson.
- Hobsbawm, Eric. (1979): „Intelektualci i radnički pokret“, *Kulturni radnik*, Zagreb, God. 32, br. 5, str. 117–139 (prevod sa engleskog Dobrila Vignjević).
- Hobsbawm, Eric. (1987): *The Age of Empire 1875–1914*, London: Weidenfeld and Nicolson.
- Hobsbawm, Eric. (1990): *Echoes of the Marseillaise: Two Centuries Look Back on the French Revolution*, London and New York: Verso.
- Hobsbawm, Eric. (1991): „Goodbye to All That“ in: Blackburn, Robin (ed), *After the Fall: The Failure of Communism and the Future of Socialism*, London: Verso, pp. 115–125.
- Hobsbawm, Eric. (1991): „Out of the Ashes“, in: Blackburn, Robin (ed), *After the Fall: The Failure of Communism and the Future of Socialism*, London: Verso, pp. 315–325.
- Hobsbawm, Eric. (1996): „History and Illusion“, *New Left Review*. No. 220, pp. 116–125.
- Hobsbawm, Eric. (1998): „Introduction“ in: Karl Marx and Friedrich Engels, *The Communist Manifesto: A Modern Edition*, London and New York: Verso, pp. 1–29.
- Hobsbawm, Eric. (2002): „A Life in History“, *Past & Present*, No. 177 (November), pp. 3–16.
- Hollander, Paul. (2003): „A Man of Faith“, *National Interest*, No. 72 (Summer), pp. 132–137.
- Hunt, Tristram. (2002): „Man of the Extreme Century (Interview with E. Hobsbawm)“ *The Observer*, Sunday September 22, 2002 (Internet dokument: (<http://education.guardian.co.uk/higher/artsandhumanities/story/0,12241,797467,00.html>))

- Judt, Tony. (2008): „Erick Hobsbawm and the Romance of Communism“, *Reappraisals. Reflections on the Forgotten Twentieth Century*, New York: The Penguin Press, pp. 116–128.
- Knutsen, Torbjørn. (2002): „Twentieth-Century Stories“, *Journal of Peace Research*, Vol. 39, No. 1, pp.119–127.
- Kocka, Jürgen. (2003): „Losses, Gains and Opportunities: Social History Today“, *Journal of Social History*, Vol. 27; No. 1, pp. 21–28.
- Kocka, Jürgen. (2008): „Returning to Social History?“, *History and Theory*, No. 47 (October), pp. 421–426.
- Kotkin, Stephen. (2003): „Left Behind. Is Eric Hobsbawm History?“, *New Yorker* September 29, (www.newyorker.com/archive/2003/09/29/030929crbo_books)
- Kurth, James. (1995): „If men were angels...: reflections on the world of Eric Hobsbawm“, *National Interest*, No. 40, Summer, pp. 3–12.
- Lambert, Peter & Schofield, Phillipp, (editors), (2004): *Making history: an introduction to the history and practices of discipline*, London and New York: Routledge
- Malia, Martin (1991): „The Hunt for the True October“, *Commentary*, Vol. 94, No. 4 (October), pp. 21–28.
- Malia, Martin. (1994): *The Soviet Tragedy. A History of Socialism in Russia, 1917–1991*, New York: Free Press.
- McInnes, Nail. (2001): „A Long Goodbye and Eric’s Consoling Lies“, *National Interest*, No. 64 (Summer), pp. 105–114.
- Obelkevich, Jim. (2000): „New Developments in History in the 1950s and 1960s“, *Contemporary British History*, Vol. 14, No. 4 (Winter 2000), pp. 125–142.
- Pipes, Richard. (2003): „Redhaed“ (Review of *Interesting Times*), *Commentary*, Vol. 115, No. 4 (April), 63–68.
- Pryce-Jones, David. (2001): „Stalin’s Professor – the Awful, Influential Career of E. J. Hobsbawm“, *National Review*, Vol. 53, October 15, pp. 67–68.
- Pryce-Jones, David. (2003): „Eric Hobsbawm: lying to the credulous“, *New Criterion*, Vol. 21, January, pp. 9–13.
- Renton, David. (2005): „Studying Their Own Nation Without Insularity? The British Marxist Historians Reconsidered“, *Science and Society*, Vol. 69, No. 4 (October), pp. 559–579.
- Suny, Ronald Grigor. (2002): „Obituary or Autopsy? Historians Look at Russia/USSR in the Short 20th Century“, *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 3(2): 303–319, Spring, pp. 303–319.

UCLA (2004): „Eric Hobsbawm Speaks on His New Memoir“, *UCLA's Center for European and Eurasian Studies*, January 29, 2004 (Internet dokument: <http://www.international.ucla.edu/article.asp?parentid=7315>).

Milan Subotić

ERIC HOBSBAWM: A HISTORIAN IN SEARCH
OF THE FUTURE

Summary

In this paper the author interpreted the historiographic span of work of Eric Hobsbawm, one of the most famous and most influential contemporary historians. Bearing in mind the extensiveness and complexity of this span of work, the author limited his analysis to two theoretical problems – Hobsbawm's view of the concept of „social history“ and the exploration of the function of „historical materialism“ in the emergence and realisation of this concept. In the author's opinion, Marxism served Hobsbawm as a productive theoretical standpoint in the thematisation of the history of the „long 19th century“, but it prevented him from understanding more fully the „short 20th century“ (*The Age of Extremes*). The basic reason for this lies in the fact that the „Soviet experiment“ which in essence defined the 20th century cannot be explained from the „historical-materialistic“ perspective. It is precisely in the theoretical deficits of the Marxist theoretical paradigm, and not in Hobsbawm's political bias, that the author identifies the basic cause for the weakness of his interpretation of the epoch of Communism. For this reason, in the final part of the paper the author formulated the thesis on the necessity of formulating a new theoretical framework and conceptual apparatus which would provide us not only with a better understanding of the past, but of the present and the future as well.

Key words: Hobsbawm, Social history, Marxism, Postmodernism, Communism, Historical knowledge